

РОЗДІЛ І

Степ

Без справжньої дружби життя - ніщо.

Марк Туллій Цицерон

Безкрайнє море трав розстидалося на всі боки Дикого Поля¹, наскільки вистачало погляду, і наповнювало душу п'янким відчуттям свободи. Блакитні далі степу вабили до себе будь-якого мандрівника – хотілося йти і йти до них, аби перевірити, чи насправді там усе таке сіро-блакитне, яким здається здалеку.

Липневе сонце в яскраво-блакитному, майже синьому, безхмарному небі заливало своїми промінчиками ці простори, нещадно палило їх, а в повітрі тримтіло марево, наче над розпеченим заливом. Це жагуче повітря було сповнене п'янкими пахощами степових трав, які ще дужче дужмяніли у спекотний полудень і серед яких особливо виділявся гіркуватий аромат полину. Яскравими, бузковими плямами квітла шавлія. Медово-золоті кружечки пижма скромно виглядали з густої трави й намагалися перевершити жовті серцевинки ромашок, що гордо вигинали свої білі пелюсточки. А блакитні квітки петрова батога на жорстких стеблинах зовсім не звертали уваги на суперництво сусідів і заманювали до

¹ **Дике Поле** – історична область малозаселених причорноморських та приазовських степів між річками Дністром на заході та Доном на сході. Частину Дикого Поля, розташовану на місці сучасних Кіровоградської, Дніпропетровської, Донецької, Луганської областей, та окремі частини Запорізької, Миколаївської та Херсонської областей України називали Запоріжжям, або Низом, де мешкали низові козаки та в різні часи розташовувались запорізькі січі. (Тут і далі за текстом примітки автора.)

себе легокрилих метеликів та диких бджіл. Смарагдовий і соковитий навесні, літній степ починає уже потроху блянуть й рудіти від літньої спеки, поступово перетворюючись на гігантський жовтавий килим із вигадливим візерунком із зелених гайків, що росли вздовж блакитних річечок.

Але ні кому було милуватися красою Дикого Поля – можна весь день скакати на баскому коні й не зустріти жодної живої душі. І лише потворні половецькі баби ось уже декілька століть понуро витріщалися з давніх курганів на всю цю буйну пишність трав та сріблястих ковилів.

Уся живність, що мешкає у степу, сховалася від полуденної спеки. І тільки ступивши під покров розлогих лісів, що тяглися вздовж Дніпра, можна було відчути прохолоду. Дивовижне видовище відкривалося подорожньому, який потрапляв у ті краї – пишна й соковита зелень лісу спліталась із яскравою бірюзою дніпровських вод.

Але ось пустельну тишу степу порушив тупіт – двоє коней швидко скакали до зеленого гаю. Благородні тварини відчули близькість води, а змучені спекою вершники в передчутті прохолоди квалили своїх коней. Вершниками були двоє вільних низових козаків², двоє найкрапціх друзів.

Один із них – гордовитий козак Марко Воловодченко, киянин. На вигляд йому можна було дати років тридцять, хоча насправді йшов лише двадцять п'ятий. Пишні чорні вуса, запечені сонцем крупні, мужні риси обличчя робили хлопця старшим на вигляд, але однаково не позбавляли привабливості, а розумний погляд сірих очей викликав прихильність до нього будь-якої людини.

Другий козак – хоч і одноліток Воловодченка – був на подив гарним і здавався молодшим. Утім, веселий погляд синіх очей і ніжні, майже жіночні риси обличчя приховували крутий норов і хоробрість свого власника, що іноді межувала з нерозсудливістю.

Звали красеня Тимофієм Клесінським. На Січі гострі на язик козаки-запорожці так і прозвали хлопця за привабливу зовнішність –

² **Низове козацтво** – інакше Військо Запорізьке Низове, вільні українські козаки, які мешкали нижче від дніпровських порогів та не підкорялися жодній владі, не перебували на службі в Речі Посполитій та були окремою військовою організацією на кшталт лицарського ордену.

Красунчик³. Спочатку це прізвисько зачіпало юного козака за живе і здавалося йому зовсім не мужнім, несолідним. Відтак, поміркувавши, хлопець визнав його гідним, та й він його повністю виправдовував. Тимофій був нащадком знатного та багатого українського шляхетського роду, але зазвичай він називався своїм січовим прізвиськом, замовчуючи походження.

Обганяючи один одного, козаки увірвалися під покров лісу. Розпашілі коні відчули, що вода вже зовсім близько, і від цього ще більше прискорили свій біг. Спішившись, обидва приятелі скинули одяг і майже одночасно стрибнули у прохолодну воду. Якби в цю мить скульптор, який створював прекрасні статуй античних богів, був присутній на дикому березі Дніпра, він неодмінно скопився б за різець: такі чудові статури мали обое друзів – високі, сильні і стрункі, з широкими м'язистими плечима, – кожен із цих двох міг стати прообразом для статуї Аполлона.

Здіймаючи каскади бризок, пустуючи й пірнаючи, обидва приятелі вдосталь наплавались і, вийшовши на берег, знеможено повалилися на заливий сонцем пирій. Відчуваючи одночасно і легке трептіння від холодного купання, і приємне сонячне тепло, обидва переводили дух. Друзі мовчали – кожен думав про своє.

Причини, які багато років тому привели юних Марка й Тимофія на Низ, були вельми цікаві та певною мірою прозаїчні.

Тимофій був молодшим із двох синів багатого українського шляхтича Микити Клесінського, чий маєток Волховиці розташований неподалік міста Бара в Подільському воєводстві⁴. Його батько, пан Микита, нині покійний, дуже пишався своїм українським походженням, мав усі привілеї шляхтича, свято шанував православну віру й навіть думки не допускав, що його діти можуть навернутися на католицтво, яке дало б їм у житті більше переваг і вигод. Усе

³ Козаки дуже часто давали людям, котрі прибували на Січ, нові прізвиська, які скрадали справжнє ім'я та походження людини, оскільки багато хто втікав не лише від кріposної залежності, а й від покарань за злочини, тож зміна імені давала змогу приховати минуле.

⁴ **Поділля, Подільське воєводство** – історична та географічна область (Подільська височина) на території сучасної України, розташована над північними притоками середнього Дністра й верхньою течією Південного Бугу. Охоплювало сучасні Хмельницьку, Вінницьку області та частину Тернопільської. В описуваний історичний період Поділля було воєводством і перебувало під владою Речі Посполитої.

свое життя він обстоював свої ідеали та цінності. Тому пан Микита, вирішуючи долю молодшого сина, розсудив присвятити хлопчика наукам та богослов'ю. Старий Клесінський мріяв про те, що його молодший син стане гідним поборником української культури та православної віри. І часто у своїх мріях пан Микита уявляв той день, коли Тимофій стане духовною особою й посяде почесне місце серед діячів української культури, які зробили так багато для її збереження й розвитку.

Рішення пана Микити було більш ніж сміливим для часу жорсткого національного й релігійного пригноблення всього православного та українського католицькою Річчю Посполитою. Для здійснення своєї мрії батько відправив маленького Тимофія здобувати освіту до Львівської братської школи, а не в одну з єзуїтських колегій, де зазвичай навчалися діти шляхти. Створена орієнтовно 1568 року Львівська братська школа, інакше ще звана слов'янсько-грецькою школою або гімназією, була одним із найкращих навчальних закладів в Україні, у якому навчали рідної мови та інших наук і готовували майбутніх священиків, учителів і письменників.

Це була насправді незвичайна школа – право навчатись у ній мали діти всіх благочестивих православних людей незалежно від стану й матеріального достатку. Зовсім бідних і незаможних навчали безплатно. Від педагогів вимагали любові та однаково ласкового ставлення до всіх дітей, незалежно від їхнього походження, а також виховувати в недосвідчених, чистих дитячих душах патріотизм, повагу до рідної мови, культури і православної віри. Утім, знатного Клесінського зовсім не бентежило те, що його син може вчитися пліч-о-пліч із сином бідного селянина чи міщанина.

Тимофій перший час навчався з величезним задоволенням і цікавістю. Він жадібно, наче губка, вбирав у себе латину, грецьку і старослов'янську мови, які були обов'язковими для вивчення у Львівській школі. Легко давалися хлопчикові інші премудрості – риторика й поетика. Гарно йшли в нього справи з граматикою, арифметикою та геометрією. Батько і учителі пишалися таким учнем і покладали на нього свої найбільші й найсміливіші сподівання.

Однак пан Микита, плануючи майбутнє своєї дитини, дечого не врахував – його молодший син мав палку душу та незалежний, бунтарський характер, тому кар'єра духовного діяча неодмінно зіпсу-